

VARIA

XXVI

Zborník príspevkov z XXVI. kolokvia mladých jazykovedcov

(Prešov 6. – 8. septembra 2017)

Editori

Martina Bodnárová – Jana Klingová – Soňa Rešovská

Prešov

**Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV,
pobočka pri Katedre slovenského jazyka Inštitútu slovakistiky a mediálnych štúdií**

Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

2021

VARIA XXVI

Zborník príspevkov z XXVI. kolokvia mladých jazykovedcov

(Prešov 6. – 8. septembra 2017)

Editori: Mgr. Martina Bodnárová, PhD.

Mgr. Jana Klingová, PhD.

Mgr. Soňa Rešovská, PhD.

Recenzenti: prof. Mgr. Martin Ološtiak, PhD., prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc.

doc. PhDr. Peter Karpinský, PhD., Mgr. Miroslava Kysel'ová, PhD.

Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD.

Technický redaktor: Tomáš Šoltés, DiS. art.

Organizačný výbor konferencie: Mgr. Veronika Gregová, PhD., Mgr. Jana Klingová, PhD.

Ing. Marianna Kraviarová, PhD., Mgr. Lucia Ološtiaková, PhD.

Mgr. Soňa Rešovská, PhD.

Rozsah: 133 strán

Vydanie: prvé

Vydavateľ: Prešovská univerzita v Prešove, 2021

Publikácia bola vydaná elektronicky v Digitálnej knižnici UK PU:

<http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bodnarova3>

© Martina Bodnárová, Jana Klingová, Soňa Rešovská, 2021

© Technický redaktor – Tomáš Šoltés, 2021

© Prešovská univerzita v Prešove, 2021

ISBN 978-80-555-2736-9

EAN 9788055523769

Obsah

Slovo na úvod	4
Perla BARTALOŠOVÁ Reflexia o postojoch slovenských seniorov k anglicizmom v slovenčine	5
Jozef BILSKÝ Problematika pádového synkretizmu v slovenských slavistických prácach.....	14
Martina BODNÁROVÁ Personálna deiza v individuálnom štýle kazateľa Raša Dvorového... ..	25
Jana KIČURA SOKOLOVÁ – Lenka PALKOVÁ Hypergeneralizácia v reči slovensky hovoriacich detí. Niekoľko poznámok o „omyloch“ pri tvorení tvarov substantív a verb v ranej ontogenéze reči	47
Ivana KLABNÍKOVÁ Zochovo Slovo za slovenčinu	57
Samuel KORUNIAK Status a uplatnenie spisovnej slovenčiny vo Vojvodine medzi dvomi svetovými vojnami	61
Patrik PETRÁŠ Nesklonnosť termínov v špecifických komunikačných oblastiach súčasnej slovenčiny (so zameraním na ekonomickú terminológiu)	73
Mária RENDÁROVÁ Ako Slováci interpretujú škodoradosť	98
Soňa REŠOVSKÁ Náčrt interpretácie lexikálnych medzier ako jedného z typov rodovej asymetrie v slovenčine.....	108
Elena SMRIGOVÁ Zafarbené výrazy v publicistických textoch o Borussia Dortmund.....	124

Slovo na úvod

Zdá sa, že je to už takmer zabudnutá minulosť, čo sa zmodernizované priestory Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove stali počas troch skorých septembrových dní roku 2017 dejiskom intenzívnych vedeckých diskusií i prostriedkom na výmenu poznatkov a kontaktov jazykovedcov z celého Slovenska aj z Českej republiky. Mladých jazykovedcov fascinovaných analytickou prácou s jazykom. Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV totiž v dňoch 6. – 8. septembra 2017 zorganizoval v poradí 26. kolokvium mladých jazykovedcov. Pripomienkou i oživením tejto vedeckej udalosti, v rámci ktorej odznelo mnoho sociolingvisticky, štylisticky, translátologicky, morfológicky i diachrónne zameraných príspevkov, je aj predkladaný zborník, ktorý síce pre časové oneskorenie vychádza s menším počtom textov, napriek tomu však plnohodnotne reprezentuje obsah konferencie, dokonca ju i prekračuje svojou aktuálnosťou – mnohé príspevky boli v čase, ktorý od konferencie uplynul, aktualizované a dopracované.

Naša úprimná vďaka patrí recenzentkám a recenzentom príspevkov, prof. PhDr. Daniele Slančovej, CSc., Mgr. Miroslave Kyseľovej, PhD., Mgr. Jane Wachtarczykovej, PhD., prof. Mgr. Martinovi Ološtiakovi, PhD., a doc. Petrovi Karpinskému, PhD., za ich spoluprácu a mnohé podnety, ktoré autorom a autorkám príspevkov pomohli ďalej rozvíjať uvažovanie o „ich“ témach.

Prof. PhDr. Daniele Slančovej, CSc., a prof. Mgr. Martinovi Ološtiakovi, PhD., ďakujeme aj za cenné rady a pomoc s prípravou samotného zborníka.

V neposlednom rade ďakujeme kolokvialistkám a kolokvialistom, kolegyniam a kolegom, za prejavovaný záujem o naše podujatie, plodnú diskusiu a priateľskú atmosféru počas troch konferenčných dní i za kvalitné príspevky, či už vo forme prezentácií na podujatí, alebo plných textov, ktoré nájdete v tomto zborníku.

Pevne veríme, že VARIA XXVI bude predstavovať ďalší hodnotný príspevok do bohatej kolokviálnej histórie.

Editorky

Problematika pádového synkretizmu v slovenských slavistických prácach

Jozef BILSKÝ

Útvar pre jazykovú a odbornú prípravu cudzincov a krajanov
Centrum ďalšieho vzdelávania, Univerzita Komenského v Bratislave
bilsky4@uniba.sk

1 Úvod

1.1 Cieľ

Cieľom tohto príspevku je zmapovať, do akej miery a či vôbec je spracovaná problematika pádového synkretizmu v slovenských slavistických prácach.¹ Pri analýzach prác postupujeme chronologicky – od publikácií vydaných v 20. storočí až po súčasnosť. V analyzovaných publikáciách sa zaoberáme jednak terminologickým uchopením pojmu *pádový synkretizmus*, a jednak tým, do akej hĺbky a v akom kontexte sa daní autori tejto problematike doposiaľ venovali.

Vo vývine slovenskej morfológie i v jej súčasnom systéme sa uplatňuje silná tendencia k jednotnej podobe tvarotvorného základu. Odstraňujú sa rozličné variácie bázy, najmä jej zakončenie. Táto základná vývinová tendencia slovenskej morfológie je po celé obdobie vývinu slovenčiny podporovaná všeobecne platným faktorom – tvarovou analógiou² (Dvonč 1966, s. 47). Tá podľa J. Černého (1998, s. 23) spočíva v tendencii odstraňovať gramatické nepravidelnosti,³ a to tak, že podľa J. Dolníka (2013, s. 49) pri analogickom usudzovaní sa napodobňuje istá predloha, pričom sa podľa J. Sabola (2007, s. 45) dominantne uplatňuje ikonicko-symbolický princíp. J. Dolník (2013, s. 50-51) uvádza, že analógia tvorí základ pravidelnosti v jazyku a je dôležitým prostriedkom jazykových inovácií.⁴

¹ Tu máme na mysli jednak publikácie zaoberajúce sa vývinovými otázkami (najmä slovenského) jazyka a jednak práce komparatívneho charakteru.

² Podľa R. Krajčoviča (1971, s. 100) po upevnení novej deklinačnej sústavy v tvaroslovnom systéme starej slovenčiny práve tvaroslovná analógia sa stala najdôležitejším vývinovým činiteľom.

³ Ide o nepravidelnosti zdedené z predchádzajúceho stavu vývinu jazyka alebo o nepravidelnosti vyvolané inými jazykovými rovinami (Dvonč 1966, s. 47).

⁴ Podľa M. Sokolovej (1995, s. 7) na princípe opakovateľnosti v jazyku sú založené aj všetky segmentácie slovných tvarov.

1.2 Základné pojmy

V dôsledku vyššie opísaných procesov v jazyku v jednotlivých paradigmách existujú totožné gramatické morfémy, ktoré vznikli unifikáciou, teda zjednotením jednotlivých pádových prípon, a to v súlade s vyššie uvedeným princípom analógie ako ikonicko-symbolickým princípom. K tejto unifikácii dochádza jednak v rámci jednej paradigmy⁵ (vtedy hovoríme o vnútroparadigmatickom vyrovnávaní), jednak medzi jednotlivými paradigmami navzájom⁶ (v tomto prípade hovoríme o medziparadigmatickom vyrovnávaní). Výsledkom vnútroparadigmatického a medziparadigmatického vyrovnávania je pádový synkretizmus, čím sa deklinačný systém jazyka stáva jednoduchší a pravidelnejší (Bilský 2016, s. 21-22). V *Encyklopédii jazykovedy* (1993, s. 429) je pádový synkretizmus⁷ definovaný ako „splývanie pádových foriem“. Na konkrétne príklady zo slovenčiny sú tu uvedené synkretické dvojice G – A sg. i pl. živ. maskulín.⁸ Priamo z východoslovenských nárečí sa ako príklad výsledku pádového synkretizmu uvádzajú tvary *xlopox*, *ženox*, *zecoX* v G, L a v živ. mask. aj v A pl.

Medziparadigmatické vyrovnávanie relačných morfémy v D, v L a v I pl. podľa a-/ja-kmeňov je vo všeobecnosti charakteristické pre východoslovenské jazyky a pre cirkevnú slovančinu, ktorá dlhodobo a intenzívne vplývala na formovanie východoslovenských spisovných jazykov. Výsledkom tohto procesu je rodová unifikácia v pluráli (Bilský 2018, s. 334), ktorá je typická aj pre východoslovenské nárečia (Krajčovič 1988, s. 279-297), ibaže tu sa v rodovej unifikácii presadili maskulínne prípony. Pre úplnosť dodávame, že pádový synkretizmus je širší pojem ako len vnútroparadigmatické či medziparadigmatické vyrovnávanie gramatických morfémy. S pádovým synkretizmom súvisí aj tvarová analógia (Bilský 2019, s. 17). Preto si v analyzovaných publikáciách všimame aj proces zjednocovania tvaroslovnej bázy v rámci paradigmy, ktorý je pre slovenčinu vo všeobecnosti typický.

2 Analýza slovenských slavistických publikácií

2.1 Pádový synkretizmus v publikáciách 20. storočia

Dejiny slovenského jazyka II. Tvaroslovie (Stanislav 1967) klasifikujú jednotlivé skloňovacie typy podľa kmeňového princípu.⁹ Pri formovaní jednotlivých vzorov je vývin každého gramatického pádu vysvetlený osobitne so zreteľom na deklinačné špecifiká rôznych častí slovenského jazykového

⁵ Napr. G sg. *xlapa* : A sg. *xlapa* > *xlapa* (G i A sg.).

⁶ Napr. D sg. *xlapu* : D sg. *synovi* > *xlapovi*, *sinovi* (D sg.).

⁷ Uvádza sa *synkretizmus pádov*.

⁸ K tomuto pohľadu sa prikláňa i J. Oravec (1984, s. 22), ktorý tvrdí, že vo vývine jazyka mohli niektoré tvary nadobudnúť rovnakú formu (napr. G – A sg. i pl. vzoru *chlap*), pričom hovoríme o synkretizme tvarov alebo o synkretických tvaroch.

⁹ Skloňovacie typy sú najprv zaradené ku kmeňom a potom k rodom.

územia. Tvrdenia J. Stanislava (1967) sú bohato doložené historickými písomnými prameňmi. V súvislosti s problematikou pádového synkretizmu sa píše o *splývání* či *miešání starých kmeňov* alebo v prípade medziparadigmatického vyrovnávania u-kmeňov s o-kmeňmi v sg. z pohľadu autora (1967, s. 16) ide o prechádzanie prípon neproduktívnych typov k produktívnym kvôli rozlíšeniu tvarov podľa nových kategórií substantív. J. Stanislav (1967, s. 17) si všíma skutočnosť, že v sg. je pre slovenčinu ovplyvnenie tvarov jedného rodu tvarmi druhého rodu atypické, kým v pl. je to opačne.¹⁰ Ako vidno, J. Stanislav (1967) si vysokú mieru medziparadigmatického vyrovnávania v pl. uvedomoval a rodovú unifikáciu v pl. vníma ako aktuálny proces, ktorý prebieha nielen vo východoslovenských nárečiach,¹¹ ale aj v iných slovanských jazykoch (najdôslednejšie v ruštine¹²). J. Stanislav (1967, s. 19-20) za rovnocenný morfológický ukazovateľ životnosti popri prípone *-ovi* v L a v D sg. a morféme *-ov* v A pl. pokladá aj relačné morfémy *-a* a *-u* v G sg., kde forma s *-a* (*chlapa*) sa považuje za ukazovateľ životnosti, kým forma s *-u* (*dubu*) je príznačná pre neživotné maskulína. V plnej miere s autorovým tvrdením nesúhlasíme, lebo konkurenciu medzi u-kmeňovou a o-kmeňovou genitívnou relačnou morférou striktne nevnímame ako ukazovateľ kategórie životnosti – neživotnosti, keďže v slovenčine máme prípady *zo stola, plota, potoka*. Keď vychádzame z vyššie uvedeného autorovho konštatovania, je paradoxné, že pádový synkretizmus datívnej (a dnes už aj lokálovej) u-kmeňovej relačnej morfémy vytvára kategóriu životnosti, kým pôvodne genitívna u-kmeňová prípona je indikátorom neživotnosti. Autor sa snaží procesy pádového synkretizmu aj bližšie zdôvodniť. Synkretizmus G – A sg. je zdôvodnený potrebou diferencovať subjekt od objektu (*otec vychováva syn*), pretože v slovančine bol slovosled pomerne voľný.¹³ Podľa nás pri neživotných maskulínach to nebolo potrebné, pretože vykonávať činnosť môže vždy iba živá substancia (*otec pili dub/dub pili otec*). Pri procese pádového synkretizmu autor pracuje s pojmami ako *miešanie, prechádzanie, splývanie, ovplyvňovanie* jedného kmeňa iným. O paradigmatickom vyrovnávaní alebo o pádovom synkretizme autor nepíše. Dielo však ponúka hlbšie zdôvodnenie vyššie uvedených procesov.¹⁴

Podľa monografie *Slovenčina a slovanské jazyky I.* (Krajčovič 1974) k morfológickej rovine

¹⁰ Napríklad G pl. *pät' sestrou* alebo L pl. *o xlapác* (Stanislav 1967, s. 17).

¹¹ Tu si autor uvedomuje rodovú unifikáciu predovšetkým pri adjektívach a zámenách (*tote dobre xlopi, ženi, mesta; moja, tvoja, našo, vašo učiteľe, ženi, mesta*) (Stanislav 1967, s. 20).

¹² V ruštine je v N pl. v maskulínach i feminínach unifikovaná relačná morféma *-y*, resp. *-i* (podľa predchádzajúcej spoluhlásky) (Stanislav 1967, s. 20).

¹³ Rovnaký pohľad na to majú aj zahraniční lingvisti, ako napríklad S. Rospond (1971, s. 237) či J. Černý (1998, s. 117-118).

¹⁴ Napríklad datívna morféma *-ovi* sa z pohľadu autora (1967, s. 47) presadila preto, lebo bola (formálne) dlhšia, a tým aj výraznejšia ako jej konkurenčná prípona *-u*.

možno zaradiť praslovanskú reziduálnu izoglosu koncovky *-омъ* || *-ьмъ* v I sg. maskulín, pričom tvary *rabomъ*, *krajemъ* sú v historických písomných prameňoch doložené pre južnoslovanskú oblasť a tvary *rabьmъ* a *krajьmъ* pre starú ruštinu. Tento stav autor (Krajčovič 1974, s. 102) vysvetľuje ešte psl. analógiou medzi o-kmeňmi a u-kmeňmi¹⁵ a poznamenáva, že relačná morféma *-om* v I sg. maskulín a neutier bola expanzívna nielen z jazykovo-zemepisného hľadiska, ale bola aj dôležitým determinantom vnútroparadigmatického i medziparadigmatického vyrovnávania. Čo sa týka stabilizácie relačnej morfémy *-ou* v I sg. feminín, autor (1974, s. 168) predpokladá, že v prozodickej stavbe sa v dôsledku analógie tejto morfémy s rovnakou morférou v G pl. pri maskulínach inštrumentálová prípona *-ou* vo feminínach stabilizovala a nepodľahla ďalej kontrakcii.

R. Krajčovič (1971) vo vysokoškolskej učebnici *Náčrt dejín slovenského jazyka* venuje rovnakú pozornosť hláskoslovnému a tvaroslovnému vývinu, pričom charakterizuje vývin slovenského jazyka od obdobia rozpadu praslovančiny cez starú slovenčinu až po súčasnú podobu slovenských dialektov. Autor (1971, s. 102) si všima pádové dvojice G – A a N – A sg. i pl. a ich vznik dáva do súvislosti s uvedomovaním si kategórie životnosti v starej slovenčine. Zánik gramatickej kategórie rodu vo východnej slovenčine R. Krajčovič (1971, s. 100) hodnotí ako „zaujímavý jav“. Na rozdiel od S. Rospoda (1971) R. Krajčovič (1971) nezaraďuje jednotlivé kmene do deklinačných typov podľa staroslovienskej klasifikácie alebo podľa deklinačných typov v súčasných východoslovanských spisovných jazykoch. Procesy pádového synkretizmu tu bádateľ názorne vyznačuje pomocou šípok a čiar a zároveň ich komentuje, uplatňujúc pojmy ako *splývanie* či *analogické zblížovanie* (miestami aj *vyrovnávanie*) *koncoviek*.

V nadväznosti na predchádzajúcu publikáciu vyšla *Textová príručka k dejinám slovenského jazyka* (Krajčovič 1979). V jej poslednej časti je schematicky zobrazený základný prehľad vývinu slovenčiny a češtiny vo všetkých jazykových rovinách.¹⁶ R. Krajčovič (1979) tu pomocou šípok a čiar znázorňuje procesy vnútroparadigmatického a medziparadigmatického vyrovnávania gramatických morfém v jednotlivých deklinačných typoch. Uvedené procesy autor bližšie slovne neopisuje, pričom v názvoch schém píše o *vyrovnávaní*, *splývaní* jednotlivých kmeňov alebo o *vzniku* či *vývine* určitých skloňovacích typov.

¹⁵ Rovnakú analógiu autor (Krajčovič 1974, s. 102) predpokladá aj v pomoravsko-záhorských nárečiach. V strednej slovenčine sa vykonala zmena jerových striednic *ъ > o* a *ь > o*, takže dnešnú inštrumentálovú príponu *-om* v tejto oblasti by teoreticky bolo možné vyložiť aj vývinom *-ьmъ > -om*, ale vzhľadom na historické písomné pramene pre praslovanský základ strednej slovenčiny v tejto pozícii autor predpokladá príponu *-omъ*.

¹⁶ Táto „kostra“ významným spôsobom pomáha študentom slovakistiky (ale aj slavistiky) zorientovať sa v jednotlivých míľnikoch vývinu týchto dvoch príbuzných slovanských jazykov.

R. Krajčovič (1988) v ďalšej učebnici *Vývin slovenského jazyka a dialektológia* charakterizuje vývin slovenského jazyka podobne ako v práci *Náčrt dejín slovenského jazyka* (1971), ale na rozdiel od nej tu sú už pôvodné gramatické tvary substantív uvedené prevažne po zániku a vokalizácii jerov a po denazalizácii. R. Krajčovič (1988) uvádza, v ktorých pádoch ktoré súčasné morfémy v nárečiach sú pôvodné, resp. nepôvodné, a v prípade nepôvodných morfémy je často uvedený pád, z ktorého morféma vznikla. Autor tu opisuje aj slovnodruhovú prechody (najmä kongruenčných) gramatických morfémy medzi adjektívami, zámenami a číslovkami, ktorých vývin, ako je známe, bol navzájom úzko prepojený. Autor v tejto učebnici vysvetľuje vznik každej relačnej morfémy v prípade každého nepôvodného tvaru, a to aj so zreteľom na nárečové špecifiká. R. Krajčovič (1988, s. 97) už píše o „vnútroparadigmatickom vyrovnávaní“ pádov G – A sg. a pl., ako aj D – L pl., čo odráža kategóriu životnosti. Vidíme, že R. Krajčovič (1988) už pracuje s pojmami *vnútroparadigmatické* a *medziparadigmatické vyrovnávanie* či *analógia relačných morfémy* a neobmedzuje sa len na *splývanie koncoviek*. Tiež sa priamo dotýka vývinu východoslovenských nárečí, i keď len v pluráli. Uvedenú *unifikáciu* tvarov nevníma samoúčelne, ale prepája ju so vznikom ďalších gramatických kategórií, ako je vznik kategórie životnosti či oslabenie kategórie rodu v pl. vo východoslovenských nárečiach. R. Krajčovič (1988) uvedené procesy v morfológickom vývine slovenčiny dominantne vysvetľuje na pozadí fonologických zmien. Samotný pojem *pádový synkretizmus* v učebnici nenájdeme.¹⁷

Vývin slovenskej deklinácie (Pauliny 1990) opisuje a vysvetľuje zmeny v mennej flexii od rozpadu praslovančiny až do ustálenia dnešnej podoby slovenských nárečí. Hlavná vývinová línia slovenskej deklinácie substantív sa podľa E. Paulinyho (1990, s. 33) prejavila vyrovnávaním niektorých pádov jednotlivých gramatických rodov v sg. a vyrovnávaním pádových prípon pre životné a neživotné maskulína. Názvy niektorých častí monografie sú pomenované podľa procesu vyrovnávania jednotlivých pádov.¹⁸ Z toho vyplýva, že autor tieto synkretizmy akcentuje do takej miery, že z nich vychádzal aj pri koncipovaní obsahu svojej monografie. Všetky tvrdenia autor podopiera príkladmi z historických písomností z rôznych oblastí Slovenska, čo dielo spája s J. Stanislavom (1967), a navyše súčasný stav daných variantov konkrétneho pádu na slovenskom jazykovom území je ilustrovaný mapami a vysvetľovaný z genetického hľadiska. Pri stave na východnom Slovensku sa autor zameriava aj na tvarotvorné špecifiká východného regiónu východoslovenského makroareálu, no osvetľuje i deklinačné osobitosti severného Šariša, avšak iba tie, ktoré sú popísané F. Buffom (1953) a J. Štolcom (1981). E. Pauliny (1990) pracuje s pojmami ako *platná koncovka* či *forma* alebo píše o *uplatňovaní* pádových koncoviek, prípadne o ich *penikani* či *vyrovnávaní podľa pádov*. Ako

¹⁷ Rovnaký obsah ako prvá časť tejto učebnice má aj monografia *Pôvod a vývin slovenského jazyka* (1981).

¹⁸ „GENITÍV – AKUZATÍV“ (Pauliny 1990, s. 34) alebo „DATÍV A LOKÁL“ (Pauliny 1990, s. 35).

vidno, autor monografie nepoužíva pojmy *paradigmatické* vyrovnávanie či *unifikácia* tvarov, nehovoriac o *pádovom synkretizme*.¹⁹ E. Pauliny (1990), podobne ako R. Krajčovič (1988), zmeny v deklináčnom vývine úzko prepája predovšetkým s fonologickým vývinom.²⁰

2.2 Pádový synkretizmus v publikáciách nového milénia

Do 21. storočia sa presunieme publikáciou *Kapitoly zo slavistiky* (Dudášová-Kriššáková 2001). Podľa J. Dudásovej-Kriššákovvej (2001, s. 47) tendencia k uniformite tvarov sa spomedzi goralských nárečí najvýraznejšie prejavila na Spiši,²¹ pretože tvarovú analógiu v goralských nárečiach autorka podmieňuje vonkajším vplyvom slovenských nárečí na goralské.²² V monografii autorka (2001, s. 66) rieši aj otázku slovensko-ukrajinských jazykových kontaktov, a to na príklade nárečí východného regiónu východoslovenského makroareálu. Pre ne sú typické tvary *dobroho*, *dobromu* a relačná morféma *-ou* v pl. paradigme užských a sotáckych nárečí a jej prítomnosť v I sg. feminín v najvýchodnejšej oblasti týchto dvoch nárečových areálov. Z pohľadu J. Dudásovej-Kriššákovvej (2001, s. 66) je prípona *-ou* v I sg. feminín novším javom, pretože výskumy S. Czambela v tejto oblasti zachytávajú v tejto pozícii len morfému *-u*, pričom v užských nárečiach *-ou* < *-ov* sa stalo dominantným nielen v procese medziparadigmatického, ale aj vnútroparadigmatického vyrovnávania G – L pl. subst. pre všetky rody. Ako vidno, autorka v rámci problematiky pádového synkretizmu pracuje s pojmami *medziparadigmatického*, ale aj *vnútroparadigmatického vyrovnávania*, no píše tiež o *analogickom vyrovnávaní*, čo ju do istej miery spája s R. Krajčovičom (1988). V autorkinom konštatovaní, že morfológické osobitosti treba skúmať v korelácii s fonologickým systémom týchto nárečí,²³ možno vidieť prienik s E. Paulinym (1990). V každom prípade jedinečnosť metodického prínosu J. Dudásovej-Kriššákovvej (2001) k problematike pádového synkretizmu vidíme v toku jej jazykovedného myslenia,

¹⁹ Tým ale nechceme naznačiť, že by vo vedeckom bádani došlo oproti R. Krajčovičovi (1988) k regresii, pretože podľa J. Kačalu (1990, s. 5) rukopis diela *Vývin slovenskej deklinácie* bol dokončený začiatkom roka 1983.

²⁰ Napríklad preniknutie morfémy *-ovi* do L sg. je spájané s odstraňovaním alternácie velárnych konsonantov (*k/c*, *g/z*, *ch/s/š*) (Pauliny 1990, s. 36).

²¹ Ide najmä o jednotný tvar číslovky *dva* v spojení so substantívami všetkých rodov a o nerozlišovanie menného rodu pri tvorení tvarov präterita v pl. (*hlop' i*, *baby*, *z' eci*, *rob' il'i*) (Dudášová-Kriššáková 2001, s. 47).

²² Konkrétne sa tu autorka (2001, s. 44) zmiňuje o analogickom vyrovnávaní adjektív podľa tvarov substantív (*dobro baba* > *dobra baba*) alebo v prípade depalatalizácie mäkkých velár *slotk' e* – *slotk' ego* podľa *mlode* – *mlodego*.

²³ Citovaná autorka (2001, s. 66) udržanie relačnej morfémy *-ou* v tejto skupine nárečí podmieňuje výskytom bilabiálneho *u* v konsonantickej štruktúre týchto dialektov ako kombinátórneho variantu konsonantu *v*.

ktorý je založený na explanácii nivelizačných tendencií v nárečiach pomocou teórie jazykových kontaktov.²⁴

V *Kapitolách zo slavistiky II* (Dudášová-Kriššáková 2008) sa morfológie týkajú dve podkapitoly podávajúce konfrontačný pohľad jednak na spisovnú slovenčinu, poľštinu a bieloruštinu, a jednak na goralské nárečia z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov. Na pozadí pádového synkretizmu vo vyššie uvedených nárečiach a jazykoch autorka porovnáva kategóriu rodu. Za morfológický ukazovateľ kategórie životnosti v bieloruštine (2008, s. 162) považuje pádový synkretizmus A – G pl., kým pre neživotné substantíva je typický synkretizmus A – N pl. Súhlasíme s tvrdením autorky (2008, s. 97), že tendencia k jednotnej tvarotvornej báze a k uniformite tvarov sa najvýraznejšie uplatnila vo východoslovenských nárečiach. J. Dudášová-Kriššáková (2008) popri *medziparadigmatickom vyrovnávaní* už používa termín *synkretizmus tvarov* či priamo *pádový synkretizmus*. Tieto procesy si všíma najmä v súvislosti so vznikom kategórie životnosti a s oslabovaním gramatického rodu v pluráli. Uvedené pádové synkretizmy v goralských nárečiach autorka vysvetľuje na pozadí slovensko-poľských jazykových kontaktov.²⁵

V jednej časti *Vývinu rusínskeho jazyka a dialektológie* (Dudášová-Kriššáková 2015) porovnáva deklinačný systém spisovnej rusínčiny, slovenčiny a ukrajinčiny, čiastočne aj cirkevnej slovančiny a poľštiny. Autorka si v týchto slovanských jazykoch všíma pádové synkretizmy (pádové dvojice),²⁶ ktoré sú vo vyššie uvedených jazykoch výrazovým prejavom gramatickej kategórie životnosti,²⁷ pričom používa najmä termíny ako *pádový synkretizmus* a *analogické vyrovnávanie tvarov*. Vidíme, že J. Dudášová-Kriššáková (2015) v slovanských jazykoch spája pádový synkretizmus predovšetkým s formovaním gramatickej kategórie životnosti, v slovenských nárečiach s rodovou unifikáciou a s prirodzeným zjednodušením ich deklinačného systému. Vnútroparadigmatické vyrovnávanie v pl. autorka vysvetľuje na pozadí celkovej tendencie po uniformite tvarov v slovenskej morfológii, kde nezanedbateľnú úlohu zohrávajú aj jazykové interferencie.

²⁴ Charakteristika nárečia z aspektu jazykových kontaktov umožňuje podávať netradičný výklad vývinových zmien na fonologickej a morfolologickej rovine (Dudášová-Kriššáková 2001, s. 8). Rovnako je morfológický systém goralských nárečí charakterizovaný aj vo vysokoškolskej učebnici *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy* (Dudášová-Kriššáková 2016).

²⁵ Externý vplyv slovenských nárečí na goralské sa prejavil v tom, že medziparadigmatickým vyrovnávaním sa od vzoru *hlop* rozšírila pádová dvojica *-ov'í* v D a L sg. do vzoru *gazda* a v dôsledku uplatňovania významového protikladu životnosť – neživotnosť sa vyvinuli osobitné synkretizmy (Dudášová-Kriššáková 2008, s. 95-96) ako výrazové prostriedky tohto významového protikladu.

²⁶ R. Krajčovič (1971) píše len o *pádových dvojiciach*.

²⁷ Ide o synkretizmy D – L sg. a G – A sg. i pl.

V monografii *Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov* (Žigo 2012), vychádzajúc zo *Slovanského jazykového atlasu*, autor opisuje rôzne prípady pádových synkretizmov na rozsiahlom slovanskom jazykovom území, ktoré vysvetľuje na pozadí všeobecnolingvistických princípov – najmä podľa princípu analógie.²⁸ Z pohľadu P. Žiga (2012, s. 22) pri vnútroparadigmatickom vyrovnávaní tvarotvorného základu typu *na ruce* > *na ruke* ide o divergentný prvok. Čeština, poľština a lužická srbčina obsahujú paradigmy, v rámci ktorých si tvary zachovávajú výsledky palatalizácie. V týchto jazykoch dominuje vývinový aspekt, kde sa hláskoslovné vývinové javy stávajú nevratnými procesmi a sú rezistentné voči pôsobeniu (vnútroparadigmatickej) analógie (Žigo 2012). Procesy pádového synkretizmu autor pomenúva *vnútroparadigmatickým* alebo *medziparadigmatickým vyrovnávaním*, no častejšie sa v publikácii stretne s pojmom (*vnútroparadigmatická* alebo *medziparadigmatická*) *analógia*. Samotný pojem *pádový synkretizmus* P. Žigo (2012) nepoužíva, no recenzent jeho monografie už áno (porov. Ripka 2013, s. 229).

Priamo pádovým synkretizmom sa zaoberá štúdia *Korene pádového synkretizmu v mäkkých ženských substantívach* (Ripka 2003), kde autor akcentuje, že nesporný prínos dialektológie treba zúročiť aj pri výkladoch a interpretáciách pádového synkretizmu v morfológii. V súvislosti s relačnou morférou *-i* v G sg. mäkkých feminín autor (2003, s. 106) konštatuje, že táto prípona v G sg. nepredstavuje nówum, navyše je rozšírená a známa v nárečiach nezanedbateľnej časti Slovenska. Jej konkurencia s morférou *-e* sa pokladá za jav dlhodobo pôsobiacej pružne stabilnej synchronnej dynamiky. Z autorovho (2003) pohľadu aj napriek tomu, že *-i* v G sg. funguje niekoľko storočí, nejde o typickú vývinovú zmenu. Na základe toho I. Ripka (2003) dospieva k názoru, že ak chceme vysvetliť príčinu javu, nestačí opísať jeho súčasný stav, ale treba ho skúmať pred začiatkom jeho výskytu či fungovania. Vidíme, že autor okrem *vnútroparadigmatického vyrovnávania* uplatňuje aj pojem *pádový synkretizmus* a upozorňuje na rozdiely medzi vývinovým a dynamickým procesom vo fungovaní a stavbe jazyka.

Tematikou pádového synkretizmu sa zaoberáme aj my v štúdiu *Pádový synkretizmus v severoša-rišskom nárečí* (2016), a to na pozadí výskumne najexponovanejšej severošařišskej lokality Dlhá Lúka. V rámci jednotlivých skloňovacích typov tu analyzujeme vnútroparadigmatické vyrovnávanie v sg. i v pl., ktoré uvádzame v tabuľkách so slovným komentárom. Vysvetľujeme tu aj proces medziparadigmatického vyrovnávania a v závere zhodnocujeme celkovú mieru pádového synkretizmu v tejto lokalite podľa pôvodných (porov. Buffa 1953) a našich výskumov zachytávajúcích zásadné dynamické procesy v tomto nárečí (nielen) na morfologickej rovine. Tieto procesy sa snažíme vysvetľovať na pozadí slovensko-poľských a slovensko-rusínskych jazykových kontaktov.

²⁸ Týmto P. Žigo (2012) dáva pádovému synkretizmu širší význam ako len vnútroparadigmatické či medziparadigmatické vyrovnávanie a obohacuje tento pojem aj o tvarovú analógiu.

3 Závery

Záverom možno konštatovať, že na začiatku bádania slovenskí slavisti v rámci problematiky pádového synkretizmu pracovali s pojmami ako *miešanie*, *prechádzanie*, *splývanie*, *ovplyvňovanie* jedného kmeňa iným, no dané deje sa snažili hĺbkovo vysvetliť (Krajčovič 1971; Stanislav 1967). Neskôr pri deklinačnom vývine sa hovorí o analógii medzi kmeňmi, okrajovo aj o medziparadigmatickom vývine (Krajčovič 1974), čím sa možno nevedome do tohto procesu zakomponúva všeobecnolingvistický princíp analógie. V ďalšej fáze je pádový synkretizmus vo vývine slovenského jazyka synteticky a prehľadne znázornený v tabuľkách (Krajčovič 1979) a následne aj slovne opísaný cez vnútroparadigmatické a medziparadigmatické vyrovnávanie (Krajčovič 1981; 1988). Po dôkladnej deskripcii pádového synkretizmu sa slovenskí slavisti neuspokojujú len s jeho opisovaním, ale možné príčiny tohto vývinu hľadajú v úzkej kooperácii s fonologickými zmenami (Krajčovič 1988; Pauliny 1990).²⁹ S nástupom nového milénia badať v tejto problematike posun v podobe metodického prínosu J. Dudášovej-Kriššákovej (2001), ktorý je založený na explanácii dynamických procesov v nárečiach pomocou teórie jazykových kontaktov. Na začiatku 21. storočia sa stretávame s termínom *pádový synkretizmus* (Ripka 2003), ktorý sa neskôr zdôrazňuje v súvislosti so vznikom kategórie životnosti a s oslabovaním gramatického rodu v pl. (Dudášová-Kriššáková 2008). Dnes sa moderná jazykoveda uvedené procesy snaží vysvetliť na pozadí všeobecnolingvistických princípov a tvarovej analógie (Žigo 2012). V najnovšom období je pádový synkretizmus nezanedbateľným fenoménom v konfrontačnej gramatike slovanských spisovných jazykov (Dudášová-Kriššáková 2015; Žigo 2017).

Vyššie sme spomenuli, že J. Dudášová-Kriššáková (2008, s. 91-99, 162-170; 2015, s. 185-193) pádový synkretizmus analyzuje predovšetkým v súvislosti s formovaním kategórie rodu a životnosti. Tento názor zdieľa aj J. Černý (1998, s. 104-105). Viacerí bádatelia považujú morfológickú rovinu jazyka do veľkej miery za rezistentnú voči jazykovým interferenciám.³⁰ Naše výskumy (napr. Bilský 2017; Bilský 2018; Bilský 2019; Sedláková 2015) ukázali, že dynamické procesy v jazyku sa v nemalej miere prejavujú aj v deklinačnom systéme substantív. Z pohľadu J. Dolníka (2013, s. 49) sa analógiou stabilizuje systém, čo súhlasí so závermi J. Dudášovej-Kriššákovej (2008, s. 99) a J. Bilského (2016, s. 32), pokiaľ ide o goralské (resp. severošarišské) nárečia. Pádovým synkretizmom sa deklinačný systém týchto dialektov stáva jednoduchší. Vidíme, že tvarová analógia pri formovaní gramatickej kategórie rodu a životnosti cez pádový synkretizmus zohrala nezanedbateľnú úlohu vo vývine slovenského jazyka.

²⁹ Pre úplnosť dodávame, že podmienenosť morfológických zmien štruktúrnymi zmenami na hláskoslovnej rovine vo svojich prácach akcentovali aj R. Jakobson a L. Novák (Žigo 2013, s. 64).

³⁰ Napr. P. Žigo (2017, s. 44). F. Buffa (1966, s. 147) morfológickú rovinu dokonca považuje za najstabilnejšiu.

Literatúra:

BILSKÝ, J., 2016. Pádový synkretizmus v severošarišskom nárečí. In: M. GIGER, ed. *Slované: Souznění a konflikty*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Prahe, s. 21-32.

BILSKÝ, J., 2017. *Severošarišská archaická enkláva menom Hažlín*. Rigorózna práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

BILSKÝ, J., 2018. Substantívna deklinácia v spisovnej rusínčine a slovenčine na pozadí pádového synkretizmu. In: K. Koporová, ed. *20 rokov vysokoškolskej rusinistiky na Slovensku. Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 17. – 19. októbra 2018 na Prešovskej univerzite*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Centrum jazykov a kultúr národnostných menšín – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, s. 326-338.

BILSKÝ, J., 2019. *Pádový synkretizmus vo východoslovenských nárečiach. Dizertačná práca*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

BUFFA, F., 1953. *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese*. Bratislava: SAV.

BUFFA, F., 1966. Zastarané a zastarávajúce prvky v severošarišskom nárečí. In: *Jazykovedný časopis*. Roč. 27. č. 2, s. 139-147.

ČERNÝ, J., 1998. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico.

DOLNÍK, J., 2013. *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: SAV.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J., 2001. *Kapitoly zo slavistiky*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J., 2008. *Kapitoly zo slavistiky II*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J., 2015. *Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia*. 1. vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J., 2016. *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.

DVONČ, L. a kol., 1966. *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: SAV.

KAČALA, J., 1990. Predhovor. In: E. PAULINY. *Vývin slovenskej deklinácie*. Bratislava: SAV, s. 5-7.

KRAJČOVIČ, R., 1971. *Náčrt dejín slovenského jazyka*. Bratislava: SPN.

KRAJČOVIČ, R., 1974. *Slovenčina a slovanské jazyky I*. Bratislava: SPN.

KRAJČOVIČ, R., 1979. *Textová príručka k dejinám slovenského jazyka*. Bratislava: SPN.

KRAJČOVIČ, R., 1981. *Pôvod a vývin slovenského jazyka*. Bratislava: SPN.

KRAJČOVIČ, R., 1988. *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: SPN.

MISTRÍK, J. a kol., 1993. *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor.

ORAVEC, J., 1984. Predmet morfológie. In: J. ORAVEC, E. BAJZÍKOVÁ a J. FURDÍK. *Súčasný slovenský spisovný jazyk – morfológia*. Bratislava: SPN, s. 7-29.

PAULINY, E., 1990. *Vývin slovenskej deklinácie*. Bratislava: VEDA.

RIPKA, I., 2003. Korene pádového synkretizmu v mäkkých ženských substantívach. In: M. ŠIMKOVÁ, ed. *Tradícia a perspektívy gramatického výskumu na Slovensku. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej v dňoch 8. – 9. októbra 2001 v Smoleniciach*. Bratislava: VEDA, s. 103-107.

RIPKA, I., 2013. Výrazný príspevok k odhaľovaniu fenomenológie jazyka. In: *Slovenská reč*. Roč. 78, č. 3 – 4, s. 225-230.

ROSPOND, S., 1971. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

SABOL, J., 2007. Analogistický a anomalistický princíp pri jazykových kodifikáciách. In: *Jazykovedný zápisník*. Roč. 22 – 24, 2003 – 2005, s. 45-46.

SEDLÁKOVÁ, M. – J. BILSKÝ, 2015. Nárečie bardejovskej Dlhej Lúky po viac ako polstoročí od výskumu F. Buffu. In: K. BALLEKOVÁ, L. KRÁLIK a G. MÚCSKOVÁ, eds. *Jazykovedné štúdie XXXII. Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty*. Bratislava: VEDA. s. 238-244.

SOKOLOVÁ, M., 1995. *Kapitolky zo slovenskej morfológie*. Prešov: Slovacontact.

STANISLAV, J., 1967. *Dejiny slovenského jazyka II. Tvaroslovie*. Bratislava: SAV.

ŠTOLC, J., 1981. *Atlas slovenského jazyka II. Flexia. Časť prvá. Mapy*. Bratislava: VEDA.

ŽIGO, P., 2012. *Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov*. Bratislava: VEDA.

ŽIGO, P., 2013. Pár metamorfóz substantívnej deklinácie slovanských jazykov. In: M. IMRICHOVÁ a J. KESSELOVÁ, eds. *Jazyk je zázračný organizmus... Metamorfózy jazyka a jazykovedy. Zborník príspevkov venovaných prof. PhDr. Ivorovi Ripkovi, DrSc., emer. prof. PU, pri príležitosti jeho životného jubilea*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 58-78.

ŽIGO, P., 2017. *Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Príspevok je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike III*. č. 1/0383/17 (2017 – 2019).